

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНИХ РЕПАРАЦІЙ ЗА ЕКОЛОГІЧНУ ШКОДУ: КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЛЯ УКРАЇНИ

Аналітичний огляд

Механізми міжнародних репарацій за екологічну шкоду: компенсаційний механізм для України

Вступ. У світі, де руйнівний вплив війни на довкілля стає все більш очевидним, необхідно глибше розуміти та ефективніше вирішувати питання відшкодування шкоди, завданої довкіллю. Цей документ спрямований на дослідження перспектив стягнення репарацій¹ за екологічну шкоду на міжнародному рівні, крізь призму російського вторгнення в Україну. Цей документ має на меті сприяти формуванню та розробці дієвих механізмів відшкодування шкоди, завданої довкіллю внаслідок воєнних дій в Україні, як важливого елементу ефективності міжнародного права та екологічної політики. Зокрема, завданням цього документу є збір актуальних даних від відповідальних за створення компенсаційного механізму для України органів влади та формулювання рекомендацій для них щодо ефективності компенсаційного механізму, його роботи і створення.

I. Огляд міжнародних стандартів та конвенцій, пов'язаних із репараціями за шкоду довкіллю

Здійснюючи огляд міжнародних стандартів та конвенцій, пов'язаних із репараціями за шкоду, завдану довкіллю, варто згадати Конвенцію Організації Об'єднаних Націй з морського права² від 1982 року. Конвенція ООН з морського права не містить застережень щодо її дії під час воєнного стану чи у випадку збройного конфлікту, тому можна зробити висновок, що її дія поширюється і на час воєнних дій в Україні. Важливо згадати статтю 235 даної Конвенції, у відповідності до якої, на держави покладається виконання їх міжнародних зобов'язань по захисту і збереженню морського середовища. Вони несуть відповідальність згідно з міжнародним правом. Держави забезпечують, щоб була можливість звернення згідно з їхніми правовими системами за отриманням у короткі строки належного відшкодування або іншої компенсації шкоди, завданої забрудненням морського середовища фізичними або юридичними особами під їх юрисдикцією. З метою забезпечення швидкого та адекватного відшкодування всієї шкоди, завданої забрудненням морського середовища, держави співробітничать у здійсненні діючого міжнародного права та в подальшому розвитку міжнародного права, яке стосується відповідальності, для оцінки і відшкодування шкоди або урегулювання зв'язаних з цим спорів, а також, коли доречно, у розробці критеріїв і процедур виплати належного відшкодування, таких, як обов'язкове страхування або компенсаційні фонди.

Також, в рамках Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин³ ще в 1995 році було укладено Угоду про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів⁴. Відповідно до Додатку I до цієї Угоди, Сторони, що є державами ареалів мігруючих видів, які включені до переліку Додатка I, будуть докладати зусиль, щоб відвернути, усунути, компенсувати або, наскільки це можливо і доцільно, зменшити негативні наслідки дій або перешкод (довести їх до мінімуму), які значно утруднюють міграції або перешкоджають їм. Проте Російська Федерація не є Стороною Угоди, а тому, її неможливо притягнути до відповідальності за невиконання положень цієї Угоди

¹ Репарація – загальний термін, що використовується для охоплення відшкодування шкоди різними засобами, фінансовими чи іншими, що здійснюються суверенною державою; часто використовується для позначення компенсаційних вимог, висунутих переможцями або жертвами війни проти переможеної держави після припинення військових дій. Компенсація та реституція є двома формами репарації, якщо мова йде про відшкодування шкоди внаслідок воєнних дій. Основні ознаки репарації: загальний термін для позначення відшкодування шкоди, здійснюється державами, охоплює собою фінансові та інші засоби відшкодування, часто вживається в контексті відшкодування шкоди внаслідок воєнних дій. Для контексту цього документа важливо розуміти також, що компенсація - виплата грошової шкоди тому, чий права були порушені порушенням міжнародного права. Реституція - засіб правового захисту, доступний позивачеві у розгляді міжнародного спору, за якого вилучене майно повертається первісному власнику в натурі. Реституція покликана відновити ситуацію, яка б існувала, якби протиправна дія чи бездіяльність не відбулися, в тому числі шляхом скасування протиправних актів, повернення незаконно відчуженого майна або утримання від подальших протиправних дій. Сатисфакція полягає у визнанні порушення, вираженні розкаяння, офіційному вибаченні або іншій відповідній формі визнання вини і є на третью форму відшкодування шкоди – репарації. Детальніше із аналітичними дослідженнями ЕПЛ щодо цих понять можна ознайомитись за посиланнями: <http://surl.li/qlure> , <http://surl.li/qlirp> . У цьому документі йде мова про репарації, як найбільш загальний в цій частині термін.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права: <https://ips.ligazakon.net/document/MU82K23R>

³ Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text

⁴ Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів: <https://mepr.gov.ua/divalnist/napryamky/bioriznomanittya/mizhnarodni-dogovory-u-sferi-zberezhennya-bioriznomanittya-dykovy-flory-ta-fauny/konventsiva-pro-zberezhennya-migruyuchykh-vydov-dykvh-tvaryn/ugoda-pro-zberezhennya-afro-jevrazijskyh-migruyuchykh-vodno-bolotnyh-ptahiv/>

чи застосувати до неї якісь санкції. Схожа ситуація складається із застосуванням Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану⁵.

Ще одним міжнародним документом, про який варто згадати, є Римський статут Міжнародного кримінального суду⁶. Положення Статуту застосовні до осіб, що вчиняють міжнародні злочини, визначені Статутом. Серед вказаних злочинів більшість вчиняються в ході збройних конфліктів (як міжнародних, так і неміжнародних). Аналізуючи текст Римського статуту, слід вказати, що предметна юрисдикція Міжнародного кримінального суду безпосередньо не стосується шкоди довкіллю, за винятком ст. 8(2)(b)(iv). Однак це положення застосовується лише під час міжнародного збройного конфлікту та обмежене елементами, зокрема критерієм пропорційності, що ускладнює застосування цієї статті. Міжнародний кримінальний суд є, більшою мірою, судом, призначеним для притягнення до відповідальності фізичних осіб.

Майже століття тому Постійний суд міжнародного правосуддя (далі - PCIJ) (попередник Міжнародного суду ООН) наголосив на зобов'язанні держав відшкодувати збитки та встановив стандарт такого відшкодування. PCIJ постановив, що відшкодування «повинно, наскільки це можливо, знищити всі наслідки протиправного діяння та відновити ситуацію, яка, ймовірно, існувала б, якби цей акт не був вчинений». Маючи це на увазі, PCIJ визнав, що реституція є ідеальним засобом правового захисту для відшкодування збитків, завданих в результаті протиправних дій держави. Однак PCIJ зазначив, що реституція іноді може бути неможливою. Таким чином, він постановив, що грошова компенсація може служити альтернативою реституції, коли остання неможлива⁷.

Варто згадати також про Статут Організації Об'єднаних Націй⁸ та його частину – Статут Міжнародного суду ООН⁹. Одним із головних органів системи ООН є Міжнародний Суд ООН. Його було засновано Статутом ООН для досягнення однієї з головних цілей ООН – «проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру». Тільки держави можуть бути сторонами спору, що розглядає суд. До відання суду належать усі справи, що будуть передані йому сторонами, та всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або діючими договорами та конвенціями. Рішення Міжнародного суду ООН є обов'язковими лише для сторін, що беруть участь у даній справі. воно також є остаточним та не підлягає оскарженню¹⁰. Також у пункті d частини 2 статті 36 Статуту МС ООН вказано, що Держави-учасниці цього Статуту можуть у будь-який час заявити, що вони визнають безособливої про це угоди, *ipso facto*¹¹, стосовно будь-якої іншої держави, яка прийняла таке ж зобов'язання, юрисдикцію Суду обов'язковою за всіма правовими суперечками, що стосуються: характеру та розмірів відшкодування, що належить за порушення міжнародного зобов'язання. Втім, в частині юрисдикції МС ООН варто наголосити, що така свого роду «конвенційна» юрисдикція цього органу значно обмежує кількість справ, які можуть розглядатися у рамках провадження МС ООН.

⁵ Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_422#Text

⁶ Римський статут Міжнародного кримінального суду: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁷ The Right to Compensation: Basic Principles Under International Law: <https://prn.mcgill.ca/research/papers/art4.htm>

⁸ Статут Організації Об'єднаних Націй: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

⁹ Статут Міжнародного суду ООН: <https://web.archive.org/web/20110629193835/http://www.ici-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>

¹⁰ Касинюк І.В. «Юрисдикція Міжнародного суду ООН щодо актів агресії»: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34444/1/ЮРИСДИКЦІЯ%20МІЖНАРОДНОГО%20СУДУ.pdf>

¹¹ *Ipso facto* (з лат. «у силу самого факту», читається як іпсо факто) — сталий латинський вираз, який означає, що конкретна ситуація/дія є прямим наслідком, стану/події про яку йдеться та не потребує додаткових умов — за замовчуванням, з огляду на саму подію, по-факту. Термін використовується у міжнародному праві, юриспруденції, математиці та філософії: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ipso_facto

У світлі зазначеної тематики важливо згадати про Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй № 60/147 від 15 грудня 2005 року¹². Згідно із цією резолюцією, Генеральна Асамблея ООН нагадала про прийняття Комісією з прав людини 2005/35 від 19 квітня 2005 року Основних принципів і керівних принципів щодо права на захист і відшкодування для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права¹³ та про Резолюцію 2005/30 від 25 липня 2005 року Економічної та соціальної ради, в якій Рада рекомендувала Генеральній Асамблеї прийняти Основні принципи та керівні принципи, щодо права на захист і відшкодування для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права¹⁴. Спираючись на такі попередні рішення, Генеральна Асамблея прийняла Основні принципи та керівні принципи щодо права на захист і відшкодування для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

Згідно із цими принципами засоби правового захисту від грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права включають право жертви на: рівний та ефективний доступ до правосуддя; адекватне, ефективне та швидке відшкодування заподіяної шкоди; доступ до відповідної інформації щодо порушень та механізмів відшкодування¹⁵.

У світлі міжнародного звичаєвого права варто згадати кодифікацію звичаєвого права “Захист довкілля під час збройних конфліктів” (2022) здійснену Комісією з міжнародного права при ООН¹⁶. Принцип 13 даної кодифікації передбачає, що довкілля повинно поважатися та бути захищеним у відповідності із міжнародним правом, в тому числі правом збройних конфліктів. Обережність слід застосовувати для захисту довкілля від широкої, довготермінової та серйозної шкоди. Застосування методів та засобів ведення війни, що спрямовані на завдання чи ймовірно можуть завдати широку, довготермінову та серйозну шкоду довкіллю є забороненими. Ніякий елемент довкілля не може бути атакований, крім випадків, коли він став військовою ціллю.

Згідно із принципу 9, викладеного у такій кодифікації, міжнародно протиправна дія держави, яка залучена до збройного конфлікту, що спричиняє шкоду довкіллю, тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави, яка має обов'язок здійснити повну репарацію за таку шкоду, включаючи шкоду своєму довкіллю та довкіллю за межами.

Із викладеного бачимо, що система міжнародних договорів, угод, стандартів та звичаєвого права в частині здійснення репарацій за шкоду, завдану довкіллю є досить розгалуженою та багатоаспектною. Втім, маємо наголосити, оскільки питання захисту довкілля, на жаль, не виступало пріоритетним питанням в ході вирішення воєнних конфліктів в минулому, практика застосування існуючих правових механізмів є недостатньо налагодженою та напрацьованою, що може створювати складнощі у подібних процесах для України.

II. Міжнародний досвід і прецеденти відшкодування шкоди, завданої довкіллю

1. Загальний огляд досвіду Компенсаційної комісії ООН у справі Іраку та Кувейту

¹² Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних націй №60/147 від 15 грудня 2005 року: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

¹³ Resolution 2005/35 on Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unchr/2005/en/17676>

¹⁴ ECOSOC Resolution 2005/30: <https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-30.pdf>

¹⁵ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

¹⁶ Report of the International Law Commission, Seventy-third session, (18 April–3 June and 4 July–5 August 2022): https://legal.un.org/ilc/reports/2022/english/a_77_10_advance.pdf

У 1991 році Ірак вчинив акт агресії проти свого сусіда – держави Кувейт. Вторгнення Іраку в Кувейт почалося 2 серпня 1990 року. Іракська армія захопила Кувейт без довгострокових бойових дій за 2 дні. Кувейт було анексовано приєднано до Іраку на правах 19-ї провінції. Така агресія супроводжувалася значними збитками для довкілля не тільки Кувейту, але і сусідніх держав. Так, біля 10,8 млн барелів нафти було умисно викинуто в Перській затоці іракськими військовими. Це мало наслідком забруднення 600 кілометрів берегової лінії Саудівської Аравії. Біля 1 млрд барелів нафти було вилито через підлив іракськими військовими близько 600 нафтових свердловин, що призвело до забруднення підземних вод і екосистем пустелі. Інша шкода екосистемам пустелі Кувейту була завдана будівництвом військових споруд, фортифікаційних споруд, траншей, бункерів, тощо. Біля 1,6 млн мін та 109 000 м² боєприпасів, що не вибухнули, було розкидано по території Кувейту, в тому числі на пляжах, вздовж берегових ліній, в пустелі¹⁷.

Для компенсації шкоди довкіллю та інших збитків ООН створила окремий орган – Компенсаційну комісію (The United Nations Compensation Commission (UNCC))¹⁸. Цей орган здійснив реєстрацію, оцінку та присудив компенсацію за очищення та відновлення від шкоди, що була завдана ґрунтам, водам, прибережним екосистемам, тощо. Рада Безпеки ООН засудила дії Іраку як порушення міжнародного миру та безпеки, згідно з вимогами статуту ООН, та вказала, що Ірак є відповідальним за шкоду, втрати та травмування, що були завдані в ході вторгнення в Кувейт.

Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй була створена відповідно до резолюції Ради Безпеки № 692 (1991)¹⁹, що забезпечувало її легітимність.

Компенсаційний фонд отримував відсоток від надходжень, отриманих від експортних продажів іракської нафти та нафтопродуктів. Цей відсоток спочатку був встановлений Радою Безпеки на рівні 30 % відповідно до резолюції Ради Безпеки №705 (1991)²⁰ і фіксувався в резолюції Ради Безпеки №986 (1995)²¹, а також у ряді наступних резолюцій. З часом, цей відсоток змінювався. Рішення про затвердження механізмів та етапів виплат приймалось Радою керуючих Компенсаційної комісії у залежності від розмірів надходжень до бюджету Компенсаційної комісії та обсягів відшкодувань, які слід було покрити.

Діяльність Компенсаційної комісії була припинена в 2022 році, після 31 року роботи. У 2022 році Керуючою радою Компенсаційної комісії було визнано, що уряд Іраку виконав свої міжнародні зобов'язання по компенсації всім заявникам прямої шкоди та збитків, завданих вторгненням Іраку в Кувейт. Рада безпеки ООН Резолюцією №2621 (2022)²² визнала, що Компенсаційна комісія ООН виконала свій мандат.

Ірак виплатив біля 52,4 млрд доларів як відшкодування збитків станом на 2022 рік по всім заявам всіх категорій. З них, 5,26 млрд виплачено для проведення оцінки, відновлення та дій у відповідь на збитки, завдані довкіллю.

Нагадуємо, що Компенсаційна комісія ООН не виступала ні судом, ні арбітражним трибуналом, перед якими з'являються сторони, вона виступала політичним органом, який виконував в першу чергу функцію встановлення фактів, оцінюючи заяви про компенсацію, підтверджував їхню правдивість та обґрунтованість, здійснював оцінку

¹⁷ Компенсаційна комісія ООН – перспектива фінансування відновлення довкілля в Україні після війни з РФ: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsiina-komisiya-OON.pdf>

¹⁸ The United Nations Compensation Commission (UNCC): <https://micicinitiative.iom.int/united-nations-compensation-commission-uncc-0>

¹⁹ Resolution 692 (1991) / adopted by the Security Council at its 2987th meeting, on 20 May 1991: <https://digitallibrary.un.org/record/113598?ln=en>

²⁰ Резолюція Ради Безпеки No 705 (1991): <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1991>

²¹ Резолюція Ради Безпеки No 986 (1995): <http://hrlibrary.umn.edu/russian/resolutions/SC95/R986SC95.html>

²² Резолюція Ради безпеки ООН №2621 (2022): <https://digitallibrary.un.org/record/3958809?ln=en>

збитків, оцінку обсягів перерахунків та вирішував спірні справи, що було частково своєрідною квазі-судовою функцією.

Досвід роботи Компенсаційної комісії ООН свідчить про деякі важливі напрямки роботи зараз в Україні на міжнародному та національному рівні. Так, на міжнародному рівні українські дипломати мають вимагати від ООН та Ради безпеки нарощення кількості відповідних резолюцій, що засуджують збройну агресію РФ в Україні, визнають порушення РФ Статуту ООН та покладають на неї обов'язок із виплати репарацій та передбачають створення допоміжного органу для відшкодування шкоди, завданої Україні під егідою ООН. Україна повинна вимагати створення спеціального фонду для виплат відшкодування Україні та іншим державам, юридичним та фізичним особам, що постраждали від агресії РФ. Наш сусід-агресор також багатий на природні ресурси, частина від експорту за які може фінансувати компенсаційний фонд для України.

2. Практика відшкодування шкоди довкіллю у Міжнародному суді ООН

Дослідження практики відшкодування шкоди довкіллю у Міжнародному суді ООН (далі – МС ООН або Суд), як видається, варто здійснити через призму розгляду справи «Коста-Ріка – Нікарагуа»²³. 18 листопада 2010 року Коста-Ріка подала заяву про порушення справи проти Нікарагуа щодо «вторгнення, окупації та використання армією Нікарагуа території Коста-Ріки, а також порушення зобов'язань Нікарагуа щодо Коста-Ріки»²⁴, а саме порушення принципу територіальної цілісності та заборони погрози силою або її застосування. За словами представників Коста-Ріки, днопоглиблення та будівництво, що здійснювалось Нікарагуа на території Коста-Ріки в ході окупації її території, серйозно вплинули на потік води до річки Колорадо в Коста-Ріці та завдали додаткової шкоди території Коста-Ріки, включаючи водно-болотні угіддя та національні заповідні зони дикої природи, розташовані в регіоні.

В ході розгляду цієї справи, МС ООН спочатку розглянув питання про те, яка з держав володіє суверенітетом над цією спірною територією. Для цього Суд розглянув, зокрема, положення Договору про кордони від 1858 р.²⁵ МС ООН прийшов до висновку, що суверенітет над оспорюваною територією у цій справі належить Коста-Ріці, діяльність, проведена Нікарагуа на оспорюваній території з 2010 року, є порушенням територіального суверенітету Коста-Ріки. Нікарагуа порушила територіальний суверенітет Коста-Ріки тим, що побудувала канали і забезпечила військову присутність на спірній території.

У зв'язку із викладеним, МС ООН вказав, що Коста-Ріка має право на отримання компенсації за матеріальну шкоду, цим державам варто розпочати переговори з метою досягнення угоди щодо компенсації, якщо сторони не зможуть досягти такої угоди протягом року з дати винесення рішення, на прохання однієї із них Суд визначить розмір компенсації.

Коста-Ріка вимагала близько 6,7 мільйона доларів США відшкодування збитків, а також приблизно 0,5 мільйона доларів США у вигляді відсотків за час заборгованості. Проте, виходячи з теорії «виплат на відновлення» і посилаючись на суму 309 доларів США за гектар (сума, яку Коста-Ріка сплачує землевласникам і громадам як стимули для захисту середовища проживання за національними програмами збереження довкілля) на рік за

²³ Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua): <https://www.ici-cij.org/case/150>

²⁴ Request by Costa Rica for the Indication of Provisional Measures: <https://www.ici-cij.org/sites/default/files/case-related/150/16281.pdf>

²⁵ Cañas–Jerez Treaty: https://en.wikipedia.org/wiki/Cañas–Jerez_Treaty

період відновлення від 20 до 30 років Нікарагуа підрахувала, що Коста-Ріка мала права на відшкодування у розмірі не більшому, ніж 188 504,00 доларів США.

Суд же керувався концепцією «шкоди та причинно-наслідкового зв'язку». Важливо підмітити, що Суд не розробив критеріїв достатності причинно-наслідкового зв'язку, особливо коли екологічна шкода виникає внаслідок незаконних протиправних дій держави. Суд заявив, що «збиток навколишньому середовищу та пов'язане з цим погіршення або втрата здатності навколишнього середовища надавати товари та послуги підлягають компенсації згідно з міжнародним правом». Зрештою, Суд кардинально зменшив суму компенсації. Загальна сума компенсації присудженої Коста-Ріці дорівнювала 378 890,59 доларів США, що становить приблизно 5% від вимог Коста-Ріки.

Рішення Міжнародного суду ООН про компенсацію від 2 лютого 2018 року²⁶ дещо схоже на детальний перелік того, що Суд визнав належним – з огляду на обставини, що склались у сторін і власні зобов'язання Коста-Ріки щодо пом'якшення природних небезпек, без чіткого встановлення наукових чи фактичних підстав для стягнення того чи іншого розміру відшкодування за завдання шкоди кожному із предметів шкоди, пов'язаної з незаконною діяльністю Нікарагуа.

Суд заявив, що «до оцінки екологічної шкоди доцільно підійти з точки зору екосистеми в цілому, здійснивши загальну оцінку погіршення або втрат екологічних товарів і послуг до відновлення, а не приписуючи вартість конкретним категоріям екологічних товарів і послуг та оцінюючи періоди відновлення для кожного з них»²⁷.

В цілому, по кожному із аспектів оцінки завданої шкоди Суд керувався таким алгоритмом: 1. Встановлення наявності шкоди; 2. Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням і шкодою; 3. Дослідження достатності доказів, що підтверджують такий причинно-наслідковий зв'язок; 4. Визначення приблизної вартості об'єктів, які зазнали шкоди в ході порушення, що підтверджується належними доказами.

Таким чином, в ході організації і здійснення процесу компенсації за шкоду, завдану довкіллю під час війни, Українській стороні варто враховувати позиції МС ООН у описаній справі, адже ймовірно, що і компенсаційний орган, створений для України, виходитиме із схожих принципів, беручи до уваги наведене МС ООН у цій справі.

III. Актуальний стан напрацювань зі створення компенсаційного механізму для України

З метою отримати найбільш повну та актуальну інформацію щодо даного питання, ЕПЛ було надіслано інформаційні запити до Мін'юсту та МЗС щодо наявних напрацювань в частині створення та забезпечення роботи компенсаційного механізму для України.

Одними із ключових тез, викладених у відповіді МЗС України №51/18-200-22133 від 16.02.2024 року, є такі:

1. «Станом на сьогодні відсутні будь які передумови, які б вказували на те, що РФ або її т.зв. партнер Китай проголосували за резолюцію, в якій було б зазначено про те, що РФ є порушником міжнародного миру та безпеки в Україні, а отже, несе відповідальність за будь-яку шкоду внаслідок військових дій на території України».

²⁶ Рішення Міжнародного суду ООН про компенсацію у справі «Коста-Ріка – Нікарагуа» від 2 лютого 2018 року: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/150/150-20170202-ORD-01-00-EN.pdf>

2. «На виконання пункту 8 Формули миру Президента України було створено Міжнародну робочу групу (МРГ) щодо екологічних наслідків війни, яка представила 10.02.2024 р. Природоохоронний договір для України, що містить уніфікований підхід до оцінки впливу російської війни в Україні на довкілля, визначатиме підходи до компенсації за заподіяну шкоду, а також пропозиції щодо «зеленого» відновлення навколишнього середовища».
3. «До реалізації основних положень Екологічного договору також будуть залучені країни-партнери, міжнародні організації та експерти, що в майбутньому забезпечить притягнення до відповідальності рф за шкоду довкіллю України».

В цілому, із тексту отриманої від МЗС відповіді ми робимо висновок, що МЗС не вбачає перспектив у створенні компенсаційного органу для України у той же спосіб, як такий орган ([Компенсаційну комісію ООН²⁷](#)) було створено ООН у справі Кувейту та Іраку. Видається, що більшою мірою така позиція базується на тому, що рф та її т.зв. партнер Китай є постійними членами Ради Безпеки ООН. У зв'язку із такими обставинами, Україна має шукати інших шляхів для створення та забезпечення роботи компенсаційного механізму, зокрема, в частині шкоди, що завдається довкіллю.

В частині ж тих заходів, що вже вжито, які зараз здійснюються і планується здійснювати більш інформативною була відповідь, отримана нами від Мін'юсту №29851/15479-33-24/12.5.2 від 23.02.2024. Так, дана відповідь містить, зокрема, такі важливі відомості:

1. «Концепція міжнародного компенсаційного механізму передбачає створення та функціонування наступних компонентів: міжнародного реєстру збитків; комісії з розгляду заяв, яка розглядатиме заяви та присуджуватиме суми компенсації до виплат; та компенсаційного фонду з якого будуть сплачуватися такі компенсації».
2. «На сьогодні 43 країни та ЄС приєдналися до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та стали учасниками Реєстру збитків».
3. «Наразі Україна проводить активну роботу, направлену на розроблення та узгодження із державами-членами ЄС та країнами Групи Семи тексту окремого міжнародного документа майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який має стати юридичним підґрунтям для створення та функціонування комісії із розгляду заяв».
4. «З метою розробки та впровадження ефективного та такого, що буде відповідати основоположним принципам та нормам міжнародного права, міжнародного компенсаційного механізму, питання створення комісії з розгляду заяв потребує значного часу, тому вказати конкретні строки не вважається за можливе».
5. «01 грудня 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову №1256 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року №326». Зазначеною постановою, зокрема, визначено пропозиції України щодо класифікації категорій шкоди та збитків завданих збройною агресією Російської Федерації проти України з метою подання до Реєстру збитків заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих починаючи з 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, для надання їх до міжнародного Реєстру збитків. Підпунктом 4 пункту 11 постанови передбачено, що шкода та збитки, завдані навколишньому природному середовищу та природним ресурсам (зокрема, шкода та збитки, завдані земельним ресурсам, втрати надр, збитки, завдані водним об'єктам, атмосферному повітрю, лісовому господарству, природно-заповідному фонду) (підкатегорія В4) є однією із категорій збитків, що

²⁷ "Компенсаційна комісія ООН – перспектива фінансування відновлення довкілля в Україні після війни із рф. Огляд діяльності Компенсаційної комісії ООН": <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsiina-komisiya-OON.pdf>

пропонуються до відшкодування в рамках міжнародного компенсаційного механізму».

6. «На разі робота Ради Реєстру збитків, органу уповноваженого на створення детальних правил та процедур Реєстру збитків, направлена на розробку правил, які, окрім іншого мають визначити категорії збитків, втрат та шкоди, заяви щодо яких будуть прийматися міжнародним Реєстром збитків з метою подальшого розгляду комісією з розгляду заяв для відшкодування збитків в рамках міжнародного компенсаційного механізму. Очікується, що заяви про шкоду та збитки, завдані навколишньому природному середовищу та природним ресурсам будуть передбачені однією з таких категорій збитків».
7. «Концепцією міжнародного компенсаційного механізму передбачається, що розгляд заяв та винесення рішень про компенсацію збитків, втрат чи шкоди, спричинені міжнародно-протиправними діями Російської Федерації проти України, буде здійснюватися виключно комісією з розгляду заяв. При цьому, відповідні правила та положення, відповідно до яких будуть здійснюватися такі компенсації, будуть розроблені та прийняті майбутньою комісією з розгляду заяв».
8. «На дату надання відповіді інформуємо, що наразі розглядається питання віднесення рішень національних судів про відшкодування збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації, до доказів, за допомогою яких зацікавлені особи зможуть обґрунтувати майбутні заяви про відшкодування понесених збитків, втрат та шкоди в рамках міжнародного компенсаційного механізму».
9. «Передбачається, що виконання рішень комісії з розгляду заяв буде здійснюватися в адміністративному порядку шляхом використання як суверенних активів Російської Федерації, так й коштів, належних підсанкційним особам, які причетні до збройної агресії Російської Федерації проти України, для здійснення виплати реальних компенсацій постраждалим через компенсаційний фонд».

Із викладеного Мін'юстом бачимо, що робота із налагодження компенсаційного механізму для України активно ведеться і наша держава у цьому процесі заручилась серйозною підтримкою міжнародних партнерів. Основи для міжнародного нормативно-правового регулювання функціонування такого елемента як комісії із розгляду заяв перебувають наразі на стадії формування, цей процес видається досить тривалим і складно встановити, скільки часу буде потрібно для того, аби створити достатню правову базу для легітимності і належності роботи такої комісії. Питання довілля і відшкодування шкоди, збитків, які завдаються довіллю враховано у актуальному підході України і партнерів у парадигмі компенсаційного механізму, що є безумовно позитивним фактором. Проте, механізм звернення із заявами про відшкодування, зокрема, такої шкоди ще розробляється. Винесення рішень про компенсацію збитків, втрат чи шкоди, спричинені міжнародно-протиправними діями РФ, буде здійснюватися виключно комісією з розгляду заяв, що, як видається, здатне забезпечити єдність підходів, сталість практики такого органу та справедливість. Рішення національних судів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок російського вторгнення в Україну, потенційно можуть розглядатися як докази в ході розгляду заяв комісією із розгляду заяв. Джерелами фінансування розглядаються суверенні активи РФ та коштів, належних підсанкційним особам, які причетні до збройної агресії російської федерації проти України.

Таким чином, процес створення компенсаційного механізму розвивається, у цьому напрямку органами влади та державами-партнерами України ведеться активна робота. Втім, враховуючи складність і багатоетапність заходів, які необхідно вжити, на наш чекає ще дуже довготривалий і складний процес на шляху до повноцінної роботи компенсаційних органів.

IV. Випрацювані рекомендації щодо репарацій за шкоду довкіллю на міжнародному рівні через роботу Компенсаційної комісії для України

1. Щодо видів шкоди довкіллю, яка повинна бути компенсована

Формуючи перелік видів шкоди довкіллю, яка повинна бути компенсована через механізми створеного компенсаційного органу для України, варто розглянути вже існуючий досвід. Так, до повноважень Компенсаційної комісії ООН входив розгляд заяв про завдання прямої довкіллевої шкоди та виснаження природних ресурсів, включаючи шкоду чи видатки на:

1. Пом'якшення та попередження завдання шкоди довкіллю, включаючи видатки на боротьбу із нафтовими пожежами і очищення прибережних та міжнародних вод від нафти.
2. Адекватні заходи вже вжиті для очищення та відновлення довкілля чи майбутні заходи, які мають документальне підтвердження їхньої необхідності для очищення і відновлення довкілля.
3. Адекватний моніторинг та оцінку шкоди довкіллю з ціллю обрахунку та пом'якшення шкоди та відновлення довкілля.
4. Адекватний моніторинг громадського здоров'я та виконання медичного скрінінгу з метою розслідування та подолання підвищених ризиків для здоров'я, що викликані шкодою для довкілля.
5. Виснаження чи шкода природним ресурсам, тощо.

При цьому, чи не першочергово, Компенсаційна комісія ООН відшкодовувала витрати саме на моніторинг та оцінку.

Виходячи із існуючого досвіду та враховуючи специфіку довкілля України, видається, що завдану довкіллю України шкоду, яка має бути відшкодована, можна поділити на такі види, як відшкодування витрат на:

1. Запобігання та пом'якшення наслідків шкоди довкіллю. Це включає витрати на ліквідацію нафтових плям, гасіння пожеж та очищення водойм від забруднень, спрямованих на запобігання та пом'якшення наслідків екологічних аварій.
2. Відновлення довкілля. Це включає витрати на відновлення природних ресурсів та середовища після забруднення або знищення, які вжито на момент призначення відшкодування або планується вжити для майбутнього відновлення екосистем.
3. Моніторинг та оцінка екологічної шкоди. Це включає витрати на систематичний моніторинг та оцінку ступеня забруднення довкілля з метою розрахунку компенсацій та розробки стратегій відновлення.
4. Моніторинг громадського здоров'я та медичні обстеження. Це включає витрати на спостереження за станом здоров'я населення та проведення медичних обстежень для виявлення та лікування хвороб, пов'язаних із забрудненням довкілля.
5. Компенсацію за виснаження та пошкодження природних ресурсів. Це включає витрати на компенсацію за знищення або виснаження природних ресурсів, таких як ліси, ґрунти, водні ресурси та біорізноманіття.

Варто наголосити, що і в українському випадку, доцільною видається первинна компенсація в частині витрат на моніторинг та оцінку екологічної шкоди.

2. Щодо методик обрахунку шкоди довкіллю

Із викладеного вище бачимо, що у різних випадках, різні органи чи то судові чи то квазі-судові по-різному підходили до обрахунку шкоди довкіллю. Втім, видається, що у випадку відшкодування шкоди, що завдається довкіллю, варто використовувати методики і способи обрахунків, які найбільш повно враховуватимуть специфіку довкілля об'єкта матеріального світу, його характеристики, екосистемні послуги, тощо.

Однією із методик, що може бути взято на озброєння компенсаційним органом, створеним для України, є методика під назвою «Habitat Equivalence Assessment²⁸» (далі – HEA). Ця методика активно використовується у Сполучених Штатах Америки. Програма оцінки збитків та відновлення Національного управління океанічних і атмосферних досліджень (NOAA) Департаменту торгівлі США описує застосування даної методики таким чином. Претензії щодо завдання шкоди природним ресурсам мають три основні компоненти: 1) вартість відновлення пошкоджених ресурсів до базового рівня, або «первинне відновлення»; 2) компенсація за проміжну втрату ресурсів з моменту завдання шкоди до відновлення ресурсів до базового рівня; 3) розумні витрати на проведення оцінки збитків²⁹. HEA, тобто оцінка еквівалентності середовища проживання (оселища), є прикладом другого підходу. HEA полягає в тому, що громадськість готова прийняти компроміс «один до одного» між одиницею послуг з втраченого середовища проживання та одиницею послуг отриманого в результаті реалізації проєкту відновлення.

HEA не обов'язково передбачає компроміс "один до одного" в ресурсах, а натомість, передбачає таке відношення у послугах, які надавались довкіллям до завдання шкоди і після вжиття заходів відновлення надаватимуть аналогічні послуги. Наприклад, розглянемо болото як ресурс, а основну його продуктивність як ресурсну послугу. Припустимо, що результат проєкту відновлення забезпечує лише 50 відсотків продуктивності на одиницю площі болота, відносно продуктивності, що існувала в її межах до завдання шкоди. Щоб відновити еквівалент втраченої продуктивності за рік, проєкт відновлення потребує двічі більше гектарів боліт.

Необхідні умови для застосування HEA включають такі фактори: 1) для послуг, що надаються природними ресурсами можна визначити загальну метрику (або індикатор), який фіксує рівень послуг, що надаються оселищем, фіксує будь-які істотні відмінності в кількості та якості послуг, що зумовлюються завданням шкоди і відновленням; 2) зміни в ресурсах і послугах (через завдання шкоди та реалізацію проєкту відновлення) є достатньо малими, щоб вартість одиниці послуги не змінилась через існуючий рівень надання послуг.

Концептуально HEA проходить сім кроків. Оцінюється площа постраждалої ділянки та визначається, яка послуга має бути центральною при здійсненні відновлення. Слід зазначити, що хоча в основних розрахунках використовується одна послуга, ретельний вибір відповідної одиниці вимірювання для представлення цієї послуги може призвести до ефективного покриття кількох послуг. Наприклад, на водно-болотних угіддях щільність пагонів домінуючих видів може використовуватися для представлення первинного відновлення, але також відображатиме потенціал для використання місцевою фауною та інших екологічних функцій.

Підсумовуючи варто зазначити, що не завжди такі обрахунки можна втілити в життя. Як от, наприклад, виділити умовних 2,5 га дна для вирощування морської трави. Крім того, застосовною дана методика є тільки за певних описаних вище умов. Втім прогресивною

²⁸ Habitat Equivalence Assessment: https://ncas.nova.edu/tools-and-resources/visual_he/index.html

²⁹ The use of habitat equivalency analysis in natural resource damage assessments: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800903002519>

видається мета такої методики – досягнення відновлення тої ж кількості послуг, що надавались до завдання шкоди. На підставі цього, використання НЕА, як допоміжної методики у відповідних випадках, може бути досить корисним і ефективним у обрахунку розмірів відшкодування збитків завданих довкіллю.

3. Стосовно доказів і доказування

Як показує практика судових та квазі-судових органів у справах про відшкодування шкоди, що завдається довкіллю, сам факт призначення репарацій і їх розмір чи не найбільше залежать від ефективного здійснення доказування і якості зібраної доказової бази.

Прикладом важливості доказової бази є формулювання п. 75 Постанови Міжнародного Суду ООН (надалі – МС ООН) від 19 квітня 2017 р. щодо прохання України про тимчасові заходи у справі «Україна проти Росії» про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. МС ООН вказав, що Україна посилається на (а) напад на мирних демонстрантів у Харкові; (в) бомбардування Маріуполя; (с) напад у Волновасі і Краматорську; і (d) знищення повітряного судна малайзійських авіаліній (Flight MH17), які призвели до смерті і поранень великого числа цивільних осіб. Однак Україна не представила докази, які дали б достатньо підстав вважати, що ці елементи присутні³⁰.

У зв'язку із викладеним розглянемо стандарти доказування у існуючих міжнародних судових органах.

Так, МС ООН діє за принципом широкої прийнятності доказів. Така прийнятність дозволяє долучати до справи майже будь-який доказ, який вибирають держави-учасниці. Оскільки питання вимог до доказів не прописано ні в Статуті, ні в Регламенті, слід спиратися на практику МС ООН. Вивчення судової практики показує, що, хоча МС ООН дає деякі вказівки на те, як він оцінює певні види доказів, він, як правило, застосовує дуже відкритий, дискреційний стандарт доказів.

Також варто зазначити, що ґрунтовної підготовки вимагає розгляд справ у Міжнародному кримінальному суді (надалі – МКС). Статут МКС передбачає високий поріг доказування екологічних злочинів. Однак цікавим є те, що коли йдеться про відшкодування збитків: потерпілий не повинен збігатися з предметом, що зазнав порушення (нападу, тощо). Потерпілим є фізична/юридична особа, якій завдано шкоди внаслідок вчинення будь-якого злочину, віднесеного до юрисдикції суду. Це означає, що аби вимагати відшкодування шкоди довкіллю, причина такої шкоди не обов'язково повинна впливати із злочину проти довкілля, а може походити з будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду. Тільки МКС має повноваження визнавати ті чи інші докази допустимими чи недопустимими, а також загалом визнавати будь-яку інформацію як доказ або ж відхилити її. Необхідно розуміти, в яких випадках зібрана інформація, зазвичай, не прийматиметься до уваги ні Прокурором, ні самим МКС. Такими випадками є: інформація, що зібрана під примусом, погрозою, із застосуванням сили; інформація, що була навмисно сфальсифікована, змінена, сфабрикована; інформація зібрана незаконним шляхом, із застосуванням обману; свідчення, що були отримані за умови фінансового сприяння особам, які їх надали. Якщо інформація зібрана з порушенням норм національного законодавства, це не означає автоматичне визнання її неприйнятною. Прокурор і МКС будуть уважно оцінювати отриману інформацію та обставини, за яких вона була здобута. Релевантність доказу, його доказова сила та вагомість є фундаментальними критеріями. Посібник з підготовки звітів щодо катувань,

³⁰ Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v Russian Federation): <https://www.icj-cij.org/en/case/166/summaries>

виданий Центром з прав людини Університету Ессекса, описує формулу отримання доказу найкращої якості: "Отриманий з перших рук + детальний + внутрішньо несуперечливий + підтверджений з декількох точок зору + доводить наявність сталих дій+ новий = доказ найвищого стандарту"³¹.

Також слід розглянути стандарти доказування, що мали місце у практиці Компенсаційної комісії ООН у справі Іраку та Кувейту. Першим прикладом виступає такий позов: «Tarline», компанія Саудівської Аравії, уклала договір з Міністерством енергетики та мінеральних ресурсів на доставку нафти трубопроводом із Саудівської Аравії до Йорданії. Але Міністерство стверджувало, що вторгнення Іраку та окупація Кувейту спричинили закриття нафтопроводу та призупинення поставок нафти у вересні 1990 року. А «Tarline» продовжувала стягувати з позивача експлуатаційні витрати нафтопроводу. Колегія Компенсаційної комісії вважала, що Йорданія придбала судноплавний танкер, оскільки обмеження на імпорту нафти з Іраку та Кувейту були накладені торговельним ембарго Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до рішення Ради керуючих, збитки, що виникли виключно внаслідок економічного ембарго, не були прийняті як основа для компенсації. Відповідно, вартість придбання нафтового танкера не підлягала компенсації. Колегія також вважала, що позивач не зміг продемонструвати, що призупинення проекту створення Центру ядерних досліджень та підготовки було прямим результатом вторгнення Іраку та окупації Кувейту. Отже, збитки, що виникли внаслідок такого призупинення, не підлягали компенсації.

Розглянемо ще один позов, він стосувався транспортування та розсіювання забруднення. Суб'єктом звернення виступав Іран. Колегія вважала, що Іран не виконав вимоги щодо доказів для повної компенсації за використання аналізів супутникових знімків та відповідні методики для відстеження транспортування повітряних забруднень від нафтових пожеж у Кувейті, які запитував Іран. Процедурний наказ №2 вимагав від Ірану надати документальні та інші відповідні докази на підтвердження заявлених витрат на оплату праці, подорожі, придбання карт, друку та іншого. Колегія не отримала цю інформацію вчасно, щоб урахувати її під час розгляду претензії. Отже, Колегія вважала, що Іран не виконав вимоги щодо доказів для компенсації за ці предмети. Відповідно, Комісія не рекомендувала компенсувати такі витрати.

Наступним розглянемо позов щодо впливу на підземні та поверхневі води, поданий Кувейтом. Кувейт вимагав компенсацію в розмірі 842812 доларів США за два завершені дослідження, які визначали ступінь забруднення водоносних горизонтів Раухатайн і Умм-ель-Айш в результаті вторгнення Іраку та окупації Кувейту. Колегія вважала, що доказів, наданих Кувейтом, недостатньо, щоб продемонструвати обставини та суму заявленого збитку. Кувейт не надав переконливого пояснення відсутності таких доказів. Отже, компенсація за цією претензією не рекомендована. На думку Колегії, запропоноване дослідження навряд чи дозволить виявити затонулу нафту, пов'язану з вторгненням Іраку та окупацією Кувейту у кількостях, які становили б значний ризик для довкілля протягом тривалого часу після вторгнення Іраку. Колегія вважала, що дослідження не є обґрунтованим моніторингом та оцінкою. Тому Колегія рекомендувала не призначати компенсацію за цією претензією.

Таким чином, основні стандарти доказування у Компенсаційній комісії ООН можуть бути сформульовані наступним чином:

³¹ Rules of Procedure and Evidence: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>

1. Достовірність і вичерпність доказів. Сторони повинні надати докази, які є достовірними та вичерпними для підтвердження своїх претензій щодо збитків, що виникли.
2. Прийнятність доказів. Докази повинні бути прийнятними для Комісії та відповідати критеріям допустимості.
3. Прямий зв'язок із збитками. Сторони повинні продемонструвати прямий зв'язок між заподіяним збитком та діями або подіями, які їх спричинили.
4. Підґрунтя. Надані докази мають мати належне наукове або фактичне підґрунтя та базуватися на відомих методологіях аналізу та дослідження.
5. Вчасність та повнота інформації. Сторони повинні надавати всю необхідну інформацію та докази вчасно і повністю, щоб уникнути затримок у розгляді справи та забезпечити об'єктивне прийняття рішення.

Підсумовуючи слід зазначити, що МС ООН, Компенсаційна комісія ООН та МКС використовують різні підходи до організації здійснення правосуддя, доказів і доказування. Втім, підготувавши належну і переконливу доказову базу та обравши вірну стратегію поведінки в ході розгляду справ, є всі підстави сподіватись на позитивний результат. Можна вважати, що основні підходи, які практикуються цими органами буде запозичено і для компенсаційного органу, створеного для України. Тому робота національних державних органів в Україні на сьогодні під час воєнних дій є вкрай важливою, та повинна бути ретельно задокументована, факти вчинення агресором злочинів чи порушень норм міжнародного права на території України повинні бути належно підтверджені. Очевидно, що людських ресурсів може бракувати для документування злочинів РФ в Україні, тому слід скористатися нагодою та звернутися за допомогою до міжнародних урядових та неурядових організацій, що мають досвід та людські і матеріальні ресурси для підготовки доказової бази.

4. Щодо потенційних заявників на репарації

У контексті репарацій за шкоду, завдану довіллям України внаслідок воєнних дій, потенційні заявники на компенсаційні виплати або інші форми репарацій можуть включати, але не обмежуються, наступними сторонами:

1. Уряд України. Уряд України має право на репарації від Російської Федерації відповідно до міжнародного права. Це включає компенсації за будь-які прямі збитки, які понесла Україна внаслідок забруднення довкілля, знищення екосистем та інші екологічні збитки, що виникли в результаті воєнних дій.
2. Громадяни та жителі України. Мова йде про фізичних осіб, які понесли особисті збитки внаслідок екологічної катастрофи, адже вони також мають мати право на компенсації. Це може включати, наприклад, витрати на лікування, яке стало потрібним внаслідок отруєння води або повітря, втрату можливості продивати у своєму житлі або втрату можливості заробляти через знищення робочих місць або екологічно-шкідливий вплив на землі, що використовувались для сільськогосподарських потреб.
3. Міжнародні та національні екологічні організації. Організації, що займаються охороною довкілля та протидією екологічним катастрофам, можуть також виступати як потенційні заявники на репарації. Ці організації можуть вимагати компенсації за збитки, завдані довіллям, які мають вплив на екосистеми, які вони захищають, або на проекти, які вони реалізують для відновлення природних ресурсів.
4. Місцеві громади та організації. Місцеві громади, а також місцеві неприбуткові організації та інші групи, можуть мати інтерес у відшкодуванні збитків, пов'язаних зі знищенням довкілля на їхній території або впливом на здоров'я та добробут відповідних територіальних громад.

5. Приватні юридичні особи. Наприклад, це можуть бути юридичні особи, які виступають як власники об'єктів нерухомості, які були пошкоджені внаслідок воєнних дій, або компанії, які зазнали збитків, зокрема, через втрату доступу до природних ресурсів.
6. Наукові і науково-дослідні установи, які досліджують вплив воєнних конфліктів на довкілля, також можуть вимагати компенсацію за витрати, понесені в ході здійснення досліджень, зумовлених веденням воєнних дій.
7. Інші зацікавлені сторони.

Урахування інтересів цих потенційних заявників на репарації важливо для розробки ефективних механізмів відшкодування шкоди, завданої довкіллю внаслідок воєнних дій. Визначення конкретних збитків і визначення відповідальності за них є ключовими аспектами процесу встановлення репарацій.

Виходячи із такого різноманіття суб'єктів, які можуть звертатися до потенційно створеного компенсаційного органу для України, можна сформулювати кілька важливих рекомендацій, які слід враховувати в ході роботи такого органу. Так, має бути враховано потреби різних сторін, включаючи уряд, громадян, організації та приватні компанії, які зазнали екологічних збитків. Важливо також забезпечити прозорий процес призначення та виплати репарацій, щоб уникнути корупції та забезпечити доступність для всіх зацікавлених сторін, забезпечити використання наукових даних та досліджень для визначення збитків для довкілля та оцінки їхнього впливу на здоров'я та добробут громадян. Має бути створено і забезпечено роботу системи моніторингу, щоб відстежувати вплив виплат репарацій на відновлення довкілля та здоров'я громадян. Ці рекомендації можуть допомогти компенсаційній комісії для України ефективно врахувати інтереси різних сторін та забезпечити справедливую та ефективну виплату репарацій за завдану довкіллю шкоду.

5. Щодо можливих механізмів виплати репарацій на міжнародному рівні

В частині можливих механізмів виплати репарацій видається доцільним знову ж таки звернутися до досвіду Компенсаційної комісії ООН у справі Іраку та Кувейту, механізмів, які використовувались у цьому випадку.

Як вже зазначалось вище, Комісія отримувала відсоток від надходжень, отриманих від експортних продажів іракської нафти та нафтопродуктів. Цей відсоток спочатку був встановлений на рівні 30%, на рівні 25% у грудні 2000 року відповідно до резолюції №1330 (2000) Ради Безпеки³². Згодом, рівень надходжень від усіх експортних продажів іракської нафти, нафтопродуктів і природного газу, які були внесені в бюджет Компенсаційної комісії, був зменшений ще на 5 відсотків відповідно до пункту 21 резолюції Ради Безпеки No 1483 (2003), прийнятої 22 травня 2003 року³³.

Для того аби ефективно розподіляти виплати між заявниками, чії вимоги було задоволено, Компенсаційна комісія ООН розподіляла претензії заявників на 6 категорій від «А» до «F». Детальніше із цим поділом можна ознайомитись у напрацюваннях ЕПЛ за посиланням: <http://surl.li/qtkjn>. Виходячи із цього, було встановлено строки для подання позовів різних категорій. Кінцевий термін для подання претензій категорій "А", "В", "С" і "D" був встановлений до 1 січня 1995 року, а для подання претензій категорій "Е" і "F" - до 1 січня 1996 року, за винятком екологічних претензій категорії "F", які мали бути подані до 1 лютого 1997 року. У 2004 році Рада керуючих прийняла рішення, в якому

³² Resolution No. 1330 (2000) of the Security Council: <https://digitallibrary.un.org/record/428974/usage?ln=en>

³³ Security Council Resolution No. 1483 (2003), adopted on May 22, 2003: <https://digitallibrary.un.org/record/495555>

вирішила, що Рада не розглядатиме і не прийматиме жодних подальших запитів у разі несвоєчасного подання претензії будь-якої категорії.

Після завершення розгляду конкретної партії претензій кожна Колегія уповноважених подавала письмовий звіт через Виконавчого секретаря до Ради керуючих про отримані претензії та про рекомендовану суму компенсації для кожної претензії. У звітах також надавались короткі пояснення. Суми, рекомендовані Колегіями уповноважених, підлягали затвердженню Радою керуючих, і Рада керуючих могла збільшити або зменшити суми, якщо визначить, що цього вимагають обставини. Рішення, прийняті Радою керуючих щодо присудження компенсацій, були остаточними і не підлягали оскарженню чи перегляду. Розгляд усіх претензій було завершено у 2005 році. Відповідно до рішення Ради керуючих, уряди та міжнародні організації зобов'язані були розподілити кошти, надані Комісією, серед претендентів, які виграли вимоги, протягом шести місяців після отримання платежу та звітувати про виплати, здійснені заявникам не пізніше ніж через три місяці. Крім того, уряди або міжнародні організації, які отримали компенсаційні виплати від імені позивачів, повинні були протягом певного часу подавати Раді керуючих звіти про «розповсюдження», в яких описувались механізми здійснення виплати позивачам та детально вказувалась сума та дата виплати. Ці звіти дозволяли Комісії контролювати розподіл компенсацій. Крім того, на своїй сорок дев'ятій сесії у вересні 2003 року Рада керуючих визначила, що суб'єкти, які подають документи, повинні також надавати аудиторський сертифікат разом із поданням кожного звіту про розподіл платежів або щорічно протягом трьох місяців після закінчення календарного року, щоб посилити прозорість розподілу майбутніх платежів. Відповідно до рішення Ради керуючих, гроші, які не були розподілені протягом дванадцяти місяців, наприклад, якщо уряд не може знайти позивача протягом дванадцяти місяців з моменту отримання грошових коштів, повинні бути повернуті Комісії. Згодом Рада керуючих вирішила, що подальші виплати урядам та міжнародним організаціям слід призупинити, якщо уряди та міжнародні організації не звітують про розподіл коштів або не повертають нерозподілені кошти вчасно. У разі повернення коштів Комісії Комісія утримувала повернену суму, доки позивача не було знайдено, після чого гроші були повернуті Уряду для розподілу між позивачем. На своїй п'ятдесят шостій сесії (червень 2005 р.) Рада керуючих встановила 30 вересня 2006 р. як остаточну дату для виплати заявникам, яких місцезнаходження не відоме³⁴.

Таким чином, видається, що механізми, використані Компенсаційною комісією ООН у описуваній справі може бути запозичено для роботи компенсаційного органу, створеного для України. Втім, дуже важливим є аспект контролю за коштами, які розподіляються заявникам з боку компенсаційного органу.

Висновки. Україна стикається з серйозними викликами, пов'язаними з екологічною шкодою, завданою воєнними діями. Для відшкодування цих збитків і відновлення довкілля необхідно створити ефективні механізми репарацій. Компенсаційні органи для України безумовно мають бути створені. Викладені у цьому документі рекомендації, зокрема, щодо участі різних сторін, включаючи уряд, громадян, організації та приватні компанії, а також використання наведених механізмів, які вже напрацьовано на міжнародному рівні, можуть сприяти справедливій та ефективній виплаті репарацій за завдану довіллю шкоду. Разом з тим, необхідно продовжувати співпрацю з міжнародними партнерами та організаціями для забезпечення успішності цих заходів.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU82K23R>

³⁴ The United Nations Compensation Commission: <https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781839103797/chapter5.xml>

2. Чи потрібна сатисфакція Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://epi.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/CHy-potribna-satysfaktsiya-Ukrayini.pdf>
3. Репарація, компенсація, реституція. Українське законодавство і міжнародна практика/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://epi.org.ua/eco-analytics/reparatsiya-kompensatsiya-restytutsiya-ukrayinske-zakonodavstvo-i-mizhnarodna-praktyka/>
4. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text
5. Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/bioriznomanittya/mizhnarodni-dogovory-u-sferi-zberezhennya-bioriznomanittya-dykoyn-flory-ta-fauny/konventsiya-pro-zberezhennya-migruyuchykh-vydiv-dykyh-tvaryn/ugoda-pro-zberezhennya-afro-yevrazijskykh-migruyuchykh-vodno-bolotnyh-ptahiv/>
6. Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_422#Text
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
8. The Right to Compensation: Basic Principles Under International Law/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prn.mcgill.ca/research/papers/artz4.htm>
9. Статут Організації Об'єднаних Націй/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
10. Статут Міжнародного суду ООН/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20110629193835/http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>
11. Касинюк І.В. «Юрисдикція Міжнародного суду ООН щодо актів агресії»/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34444/1/ЮРИСДИКЦІЯ%20МІЖНАР ОДНОГО%20СУДУ.pdf>
12. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних націй №60/147 від 15 грудня 2005 року/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>
13. Resolution 2005/35 on Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unchr/2005/en/17676>
14. ECOSOC Resolution 2005/30/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-30.pdf>
15. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>
16. Report of the International Law Commission, Seventy-third session, (18 April–3 June and 4 July–5 August 2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://legal.un.org/ilc/reports/2022/english/a_77_10_advance.pdf
17. Компенсаційна комісія ООН – перспектива фінансування відновлення довкілля в Україні після війни з РФ/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://epi.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsijna-komisiya-OON.pdf>

18. The United Nations Compensation Commission (UNCC) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://micicinitiative.iom.int/united-nations-compensation-commission-uncc-0>
19. Resolution 692 (1991) / adopted by the Security Council at its 2987th meeting, on 20 May 1991/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/113598?ln=ru>
20. Резолюція Ради Безпеки No 705 (1991) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1991>
21. Резолюція Ради Безпеки No 986 (1995) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/resolutions/SC95/R986SC95.html>
22. Резолюція Ради безпеки ООН №2621 (2022) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/3958809?ln=>
23. Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/case/150>
24. Request by Costa Rica for the Indication of Provisional Measures/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/150/16281.pdf>
25. Cañas–Jerez Treaty/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Cañas–Jerez_Treaty
26. Рішення Міжнародного суду ООН про компенсацію у справі «Коста-Ріка – Нікарагуа» від 2 лютого 2018 року/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/150/150-20170202-ORD-01-00-EN.pdf>
27. Habitat Equivalence Assessment/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hcas.nova.edu/tools-and-resources/visual_he/index.html
28. The use of habitat equivalency analysis in natural resource damage assessments/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800903002519>
29. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v Russian Federation) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/case/166/summaries>
30. Rules of Procedure and Evidence/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>
31. Resolution No. 1330 (2000) of the Security Council/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/428974/usage?ln=en>
32. Security Council Resolution No. 1483 (2003), adopted on May 22, 2003/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/495555>